

Ku koreňom analytickej filozofie na Slovensku

Slovenská filozofická komunita si v apríli tohto roku pripomenula sté výročie narodenia jedného z najvýznamnejších slovenských filozofov 20. storočia Igora Hrušovského a 85. narodeniny nemenej významného slovenského logika, metodológa a filozofa Vojtecha Filkorna. Obidvaja majú nepopierateľnú zásluhu a podiel na tom, že analytická filozofia predstavuje v súčasnosti jeden z hlavných prúdov slovenského filozofického myslenia, hoci ani jeden z nich sa o to cielavedome neusiloval, ba vlastne ani nemohol, pretože pôsobili najmä v období hegemonie marxizmu, s ktorým sa do značnej miery stotožňovali. Napriek tomu viac než iní filozofi prispeli k zvýšeniu profesionálnej úrovne slovenskej filozofie, čo sa prejavilo najmä na nezanedbateľnom rozšírení jej tematického záberu, pojmového aparátu a myšlienkových postupov uplatňovaných v našom filozofickom myslení. Možno to znie neuveriteľne, treba si však uvedomiť, že pôsobili aj neoficiálne a že nové idey zvyčajne prezentovali (najmä Filkorn) v konceptuálnom rámci, ktorý pre svoju odbornosť nepodliehal takému pozornému ideologickému dozoru dogmatikov a straníckych funkcionárov ako filozofia. Tento rámeč vytvárali logika, metodológia vied a dejiny vedy a logiky, teda disciplíny, ktorým strážcovia ideologickej bezúhonnosti nerozumeli a ktoré pokladali za politicky neškodné.

Igor Hrušovský inšpiroval niektorých študentov najmä prácami, ktoré napísal pred rokom 1948, predovšetkým svojou Teóriou vedy a Problémami noetiky, hoci v zoznamoch povinnej a zrejme aj odporúčanej literatúry obidve monografie chýbali. Napriek marginálnym náznakom sympatií k niektorým ideám marxizmu to neboli práce, ktoré bolo možné označiť za marxistické. Ich autor vychádzal z logického empirizmu a z anglosaských analytických filozofov, ktorým stranil a pritakával omnoho viac než marxizmu. Myšlienky, ktoré v spomenutých monografiách obhajoval a rozvíjal, sa len málokedy dostali do obsahu jeho prednášok. K niektorým z nich sa mohol otvorene prihlásiť v druhej polovici 60-tych rokov 20. storočia, ale po roku 1948 ich už nerozvíjal. V prednáškach sa k svojim pôvodným názorom zo 40-tych rokov vracal iba výnimočne azda aj preto, že vo svojich skúmaníach sa stále viac zameriaval na filozofické problémy, ktoré nezapadali do rámca analytickej filozofie, od ktorej sa stále viac vzdľavoval. Generáciu, ktorá v 60-tych rokoch 20. storočia začala systematickejšie uplatňovať a pestovať analytický štýl filozofického myslenia, ovplyvnil podstatne viac tým, čo napísal v 40-tych rokoch, než svojimi prednáškami a prácami, ktoré publikoval po roku 1950.

Vplyv Vojtecha Filkorna bol omnoho bezprostrednejší aj výraznejší. Ovplyvňoval nielen ako výborný prednášateľ, ale aj ako autor niekoľkých monografií a mnohých odborných statí uverejnených po roku 1950. Bol učiteľom, ktorý vedel upútať, hoci jeho prednášky, zamerané najmä na teóriu vedy a logicko-metodologické problémy, patrili k najnáročnejším. Svojou originalnosťou, erudíciou a znalosťami z logiky, dejín vedy, filozofie a metodológie vied vysoko prečnieval nad bežný priemer

pedagogicky pôsobiacich kolegov. Napriek možným výhradám k niektorým názorom, detailom i jeho všeobecnej filozofickej orientácii niet sporu o tom, že Filkornovo dielo patrí k vrcholom slovenského filozofického myslenia 20. storočia. Na objektívne zhodnotenie, nezaťažené zaujatosťou a predsudkami sprava či zľava, ešte len čaká.

Pokúsme sa aspoň v stručnosti naznačiť, čím sa I. Hrušovský a V. Filkorn najviac zaslúžili o vznik a etablovanie analytickej filozofie na Slovensku.

pc

Igor Hrušovský (1907 - 1978)

Igor Hrušovský sa narodil 14. apríla 1907 v Bánovciach nad Bebravou. Stredoškolské a vysokoškolské vzdelanie nadobudol v Prahe, kde bol roku 1930 promován na doktora prírodných vied. Vysokoškolské štúdium významne ovplyvnilo a na nasledujúcich 18 rokov v mnohom predznamenalo jeho filozofickú orientáciu a výrazne poznamenalo jeho mysliteľský profil. Umožnilo mu oboznámiť sa s najnovšími problémami súdobej európskej vedy a získať solídny základ pre rozvíjanie teoreticko-filozofických záujmov. Prírodovedecká príprava a rozhladenosť I. Hrušovského bola o to významnejšia, že prevažná časť dospievajúcej slovenskej inteligencie sa vtedy orientovala najmä na humanitné disciplíny. Po absolvovaní vysokej školy v Prahe Hrušovský nastupuje do zamestnania v Univerzitnej knižnici v Bratislave a popri knižničnej práci pokračuje v prehľbovaní a rozširovaní svojich znalostí z oblasti prírodných vied, pričom sa sústreďuje najmä na teoretické a metodologické otázky. Štúdium filozofie na Filozofickej fakulte UK v Bratislave završuje roku 1936 získaním doktorátu v odbore filozofia na základe práce *Invenčia a vývoj*, ktorú roku 1935 vydal ako svoju knižnú prvotinu.

V rokoch 1938 - 1940 uverejnil niekoľko statí, ktoré uvádzali čitateľa do úplne novej, na Slovensku neznámej tematickej oblasti. Hrušovský sa v nich pokúsil slovenskej filozofickej i širšej kultúrnej verejnosti sprístupniť niektoré problémy teórie vedy a priblížiť myšlienkový prínos Viedenského krúžku a jeho filozofie, logického empirizmu, ktorý prezentoval ako modernú vedeckú filozofiu. Prácami I. Hrušovského začína do nerozvinutej slovenskej filozofie prenikať najnovšia metodologická problematika. Tradícia slovenskej metodológie vied korení v Hrušovského diele, najmä v jeho *Teórii vedy* (1941), v ktorej nadviazal na svoje state z konca 30-tych rokov.

Táto práca je výrazne poznačená filozofiou logického empirizmu, hoci nemožno povedať, že by ju bol prijal úplne a bez výhrad. Akceptoval však novopozitivistický program, v ktorom sa „filozofiou chápanou ako vedecká disciplína“ rozumie „iba oblasť logickovedných rozborov poznania, presnejšie povedané“, iba logická analýza „vedeckých viet, teórií a metód“ (*Teória*

vedy, s. 22), hoci logickej analýze *konkrétnych* výrokov a teórií sa nevenoval. V celom Československu nebolo vtedy autora, ktorý by bol logickému empirizmu tak stranil, pritakával a toľko o ňom písal. Imponoval mu najmä svojím záujmom o základné otázky vedy a snahou o vedeckosť a exaktnosť.

Treba zdôrazniť, že vo svojom záujme o všeobecné metodologické otázky bol Hrušovský na Slovensku až do začiatku pôsobenia V. Filkorna osamotený, že túto problematiku rozvíjal bez domácich stimulov a bez možností konfrontácie a výmeny názorov. Nemohol sa oprieť ani o rozvinutejšie české myslenie, ktoré sa uberalo iným smerom. Metodologická problematika sa u Hrušovského prelína s noeticou. Hrušovský nebol rýdzo analytický typ, mieril k syntéze, ktorá metodológiu rozvíja zo širšieho filozofického aspektu. Ústrednú problematiku metodológie tvorí podľa Hrušovského komplex otázok spätých s verifikáciou. „Otázkami formálnej verifikácie výrazov, čiže otázkami ich logickej koherencie“ (tamže, s. 38) sa zaoberá syntaktika, kým sémantika podľa neho skúma „otázky ich sémantickej verifikácie“ (tamže, s. 39). Empirické výroky overujeme testovaním alebo pomocou rôznych logických procedúr, ku ktorým patrí vyvodzovanie dôsledkov z overovaného výroku, skúmanie, či výrok je odvoditeľný z prijatej sústavy axiém, či nie je s ňou v spore a pod. Zastával názor, že niet „absolútne spoľahlivej konkrétnej bázy empirickej vedy, ako niet ani definitívne platných empirických sústav“ (tamže, s. 54). Veľký metodologický význam pripisoval axiomatizácii sústav empirických poznatkov, ale systémy takýchto poznatkov pokladal za platné len dočasne a hypoteticky (tamže, s. 43). Domnieval sa, že „empirická veda sa musí uspokojiť s púhou pravdepodobnosťou svojich tvrdení a navždy rezignovať na nejaké isté pravdy“ (tamže, s. 43).

Kritizoval Carnapa za to, že „neraz označuje za nevedecké i také problémy, ktoré sú vedecky diskutovateľné“ (tamže, s. 68). Na rozdiel od neho problém existencie objektívnej reality nepokladal za pseudoprávny. Neprijal ani Carnapov fyzikalizmus. V spore o kauzalitu sa prihlásil k názoru, že princíp kauzality platí, ale mylne sa domnieval, že špeciálne kauzálne zákony sú dôsledky všeobecného princípu kauzality, podľa ktorého všetko má svoju príčinu (tamže, s. 66). Kauzálnu nepodmienenosť niektorých javov skúmaných kvantovou fyzikou pokladal za zdanlivú. Príčinu indeterminizmu videl skôr v subjektívnych činiteľoch, v obmedzenosti nášho poznania, v subjektívnej nezistiteľnosti určitého kauzálneho súvisu, nie v akauzálnnej realite.

Hrušovského *Teória vedy* bola v malých slovenských pomeroch priekopníckym dielom zakladateľského významu. Nie je bez chýb a nejasností. V práci takmer vôbec nevyužíval aparát modernej logiky, ktorú podľa všetkého dôvernejšie nepoznal. Treba však oceniť skutočnosť, že sa mu podarilo zachovať si od novopozitivismu istý odstup a vyhnúť sa jeho krajnostiam.

Teória vedy zaujíma v dejinách slovenského filozofického myslenia dôstojné miesto. Poskytla slovenskej filozofickej verejnosti zaujímavý pohľad na metodologickú problematiku i náznaky štýlu filozofovania, ktorý sa pestoval v neďalekej Viedni.

Druhou monografiou, ktorou sa I. Hrušovský zapísal do prehistórie analytickej filozofie na Slovensku, sú *Problémy noetiky*. Uviedol v nich do slovenskej filozofie celkom novú problematiku, s ktorou sa naši epistemológovia dodnes náležite nevyrovnali. Tematicky sa táto práca čiastočne prekrýva s *Teóriou vedy*. Ústrednou epistemologickou otázkou *Problémov noetiky* je otázka istoty a spoľahlivosti poznania. Významný je aj problém jeho určenia a odstupňovania. Za nepochybné a isté pokladá „len bezprostredné dáta vedomia“ bez ich vzťahu k vonkajším podnetom a príčinám (pozri *Kapitoly z teórie vedy*, s. 208). Tieto dáta sú celkom evidentné a nemusia sa ani overovať, ani dokazovať. „Keď však [na ne] prestaneme hľadiť v ich bezprostrednej danosti a... začneme uvažovať o ich intersubjektívnom zmysle a o ich objektívnej funkcii vyjadrovať čosi mimo hraníc subjektu“ (tamže, s. 207), ocitneme sa pred otázkou ich intersubjektívnej platnosti a verifikácie. Za empirické pokladal iba intersubjektívizovateľné konštatácie o našich subjektívnych zážitkoch. Žiaľ, Hrušovský neobjasnil, ako možno výsostne subjektívnu sféru intersubjektívizovať.

Empirické poznanie vyjadrujeme v empirických výroky, ku ktorým patria jednak „všetky intersubjektívizovateľné propozície, teda aj singulárne výroky vzťahujúce sa priamo na zmyslové javy, ak sú naporúdzí okolnosti, umožňujúce ich intersubjektívizovateľnosť“, jednak výroky, „ktoré vyjadrujú samu štruktúru skutočnosti“, ... „internú relationalitu konkrétnych predmetov“ a „štrukturálne zákonitosti sveta“ (tamže, s. 218). Tie druhé nazýval eminentne empirickými. Pokiaľ ide o matematické a logické výroky, zaujal známe stanovisko novopozitivistov, prebraté od Wittgensteina: Tieto výroky o svete nevypovedajú a nie sú skúsenosťou „ani potvrdzované, ani vyvracané“ (tamže, s. 212). Majú výlučne inštrumentálny charakter. Tým ich poznávací status spochybnil a poznanie zredukoval na empirické generalizácie a vedecké zákony, ktoré platia iba aproximatívne. Za východisko poznania pokladal absolútne isté, aktuálne prežívané zážitky, subjektívne údaje, ktorým poznatkový charakter vlastne upieral. Na tejto báze stojí celá budova empirického, v každom štádiu svojho vývinu korigovateľného poznania, ktoré ustavične zdokonaľujeme a spresňujeme. Prehľbujeme ho pomocou indukcie a analógie. Pojem poznania Hrušovský zúžil na intersubjektívizovateľné empirické poznanie, ktoré oprel o veľmi menlivú bázu dát, spoľahlivých a istých iba v krátkom časovom intervale ich trvania.

V *Problémoch noetiky* sa Hrušovský zaoberal celým radom ďalších problémov, ktoré boli vtedy predmetom intenzívneho záujmu analytických filo-

zofov na celom svete, najmä vo Veľkej Británii a USA. Nemálo miesta venoval skúmaniu empirických výrokov a ich odlišnostiam od matematicko-logických viet. Dosť obširne sa zaoberal úlohou logiky vo vede a jej vzťahom k realite. Jeho pozornosti neunikli ani neklasické logiky. V posledných kapitolách *Problémov noetiky* sa zamerával na komplex otázok, ktoré presahujú oblasť rýdzo epistemologických skúmaní. Týkajú sa determinizmu a slobody, vzťahu medzi poznaním a slobodou, medzi determinizmom a zodpovednosťou, medzi vedeckým poznaním a sociálnym pokrokom, ako aj determinánt vedeckého vývinu a slobody vedeckej tvorby.

Nebude od vecí spomenúť, že *Problémy noetiky* sú u nás prvou a dodnes aj poslednou monografiou zameranou na výklad niektorých problémov teórie poznania zo zorného uhla analytickej filozofie.

V stručnom zhrnutí môžeme na záver povedať, že I. Hrušovský bol na Slovensku prvým filozofom, ktorý sa zaoberal otázkami logickej skladby vedeckého jazyka, ktorý horlil za používanie moderného exaktného jazyka v metodologických i filozofických úvahách a ktorý sa zo širšieho metodologického aspektu zaoberal problémami logickej syntaxe, sémantiky, verifikácie, axiomatizácie a kauzality. Hoci uprednostňoval syntézu pred analýzou, bol prvým a dlho jediným československým filozofom, ktorý náležite docenil význam konceptuálnej analýzy vo filozofii a upozornil československú filozofickú obec na štýl myslenia a filozofovania, o ktorom väčšina slovenských ani českých filozofov nič nevedela alebo ho pohrdavo ignorovala.

Pavel Cmorej

LITERATÚRA

- CMOREJ, P. (1993): Erste Wissenschaftstheorie in der Slowakei und der Wiener Szientismus. In: Haller-Stadler, F. (eds.): *Wien – Berlin – Prag. Der Aufstieg der wissenschaftlichen Philosophie*. Wien, 642 – 647.
- CMOREJ, P. (1998): Od dát vedomia k vedeckým teóriám. *Filozofia* 53, č. 9, 591 – 602.
- HRUŠOVSKÝ, I. (1941): *Teória vedy. Úvod do všeobecnej metodológie*. Bratislava: SUS. Druhé, mierne skrátene vydanie in Hrušovský (1968), 11 – 106.
- HRUŠOVSKÝ, I. (1948): *Problémy noetiky*. Trnava. Druhé, mierne skrátene vydanie in Hrušovský (1968), 205 – 320.
- HRUŠOVSKÝ, I. (1968): *Kapitoly z teórie vedy*. Bratislava: Slovenská akadémia vied.
- VICENÍK, J. (1998): Igor Hrušovský, Teória vedy a kontext doby (Vybrané problémy). *Filozofia* 53, č. 9, 567 – 580.

Vojtech Filkorn 85-ročný

Prof. PhDr. Vojtech Filkorn, DrSc., rodák z Pravenca (8. 4. 1922), sa v procese aktívnej a činorodej práce dožil významného životného jubilea – 85 rokov. Je to dôvod zamyslieť sa a pozrieť sa na životnú cestu tohto významného predstaviteľa filozofického myslenia a jedného zo zakladateľov a rozvíjateľov modernej formálnej logiky a metodológie vied na Slovensku.

Vstup Vojtecha Filkorna do vedy a na cestu vysokoškolského učiteľa sa začal po druhej svetovej vojne. Úspešne ukončil štúdium na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, kde obhájil aj doktorskú dizertáciu (1948) *K problematike mnohohodnotových logík*. Už počas vysokoškolských štúdií získal dobrý základ zo znalostí filozofie, osobitne dejín filozofie, ale najmä z modernej formálnej logiky. Tieto znalosti predznamovali jeho základnú vedeckú orientáciu.

V roku 1948 nastúpil V. Filkorn pracovať ako asistent do Filozofického seminára FFUK v Bratislave. Prvé práce venoval modernej formálnej logike a jej metódam (1947 – 1948) a problémom neklasických logík, presnejšie, otázkam mnohohodnotových logík (1948). Týmito prácami sa zaradil medzi generáciu pracovníkov, ktorí sa v rokoch 1940 – 1948 výrazne zaslúžili o prechod od tradičnej logiky k modernej formálnej logike. Práve touto paradigmatickou zmenou bolo zavŕšené prvé obdobie inštitucionalizácie a profesionalizácie logiky a metodológie vied (1918 – 1949).

Ďalší rozvoj logiky a metodológie vied na Slovensku po roku 1949 sa na isté obdobie skomplikoval. Z rôznych dôvodov väčšina pracovníkov, ktorí sa zaslúžili o paradigmatický prechod od tradičnej logiky k modernej logike, prestala v danej oblasti publikovať alebo zmenila výskumnú orientáciu. V. Filkorn sa po roku 1949 dostal do podobnej situácie, v akej sa nachádzal I. Hrušovský, ktorý v úsilí rozvíjať všeobecné metodologické otázky bol „osamotený... a bez možnosti konfrontácie a výmeny názorov“ (Cmorej 2007).

V. Filkorn sa stal osobou, ktorá svojou systematickou a profesionálnou prácou v oblasti logiky a metodológie vied po roku 1949 a činnosťou ako vysokoškolského učiteľa zabezpečovala výskumnú kontinuitu a ďalší rozvoj týchto odborov na FFUK a na Slovensku. Dobre si uvedomoval, že základnou úlohou je príprava kvalifikovaných pracovníkov pre prácu v daných odboroch. V. Filkorn svojou vedeckou prácou a prácou vysokoškolského učiteľa postupne získal prirodzenú autoritu. Bol uznávaný nielen na Slovensku, ale aj v zahraničí. Bol výborným učiteľom so schopnosťou nadchnúť a získať študentov pre prácu. Svojím prístupom, toleranciou a schopnosťou vytvárať tvorivé prostredie mal vplyv na to, že po roku 1955 sa postupne formovala skupina študentov s orientáciou na logiku a metodológiu vied. Vznikol tak dôležitý predpoklad, ako naplniť už skôr vzniknutú ideu – zalo-

žiť samostatnú Katedru logiky na FFUK. Tento akt sa stal skutočnosťou v roku 1962 a prof. V. Filkorn sa stal prvým vedúcim tejto katedry a jeho žiaci jej zakladajúcimi členmi. Bolo tým dovŕšené druhé obdobie v procese profesionalizácie logiky a metodológie vied na Slovensku (1949 - 1962).

Toto obdobie možno považovať za jedno z najintenzívnejších a najplodnejších v živote V. Filkorna a jeho profesionálnom vedeckom raste. V tomto čase napísal tri samostatné monografie: *Predheglovskú logiku* (1953), *Metódu vedy* (1956) a *Úvod do metodológie vied* (1960). Medzi týmito prácami existuje úzka spätosť. *Metóda vedy* „tvorí s prácou *Predheglovská logika* organický celok. Kým predošlá práca skúmala formy preddialektického myslenia z ich historickej stránky, *Metóda vedy* skúma preddialektické formy myslenia, nakoľko sa nimi buduje veda, z ich systematickej stránky“ (Filkorn 1956, 5). V týchto prácach je už podaný rámcový program Filkornovho výskumu a budovania metodológie vied, ktorý sa usiloval postupne realizovať. Tu už načrtol „určitú základnú schému vedeckého a filozofického myslenia“ a osobitne aj dejín logiky a kladie dôraz na „špecifický charakter a hlbšie filozofické osnovanie základných etáp vo vývine logiky“ a vývine vedy v rôznych historických epochách.

Filkornov výklad dejín myslenia, dejín logiky sú úzko späté s kategóriami alebo - ako vo svojich novších prácach hovorí - s „katalógom“ kategórií.

Jadro Filkornovho programu metodológie vied, v mnohých smeroch originálny, tvorí rozlišovanie základných období vo vývine vedy - obdobia klasifikačného, vzťahového, kauzálneho a dialektického. Týmto obdobiam zodpovedajú príslušné rovnomenné typy analýz a im zodpovedajúce typy logík (klasifikačná, vzťahová, kauzálna a dialektická), ktoré sú osnované na rôznych tabulách kategórií. Dôležité je uvedomiť si, že týmto základným obdobiam vo vývine vedy zodpovedajú rôzne druhy zákonov (klasifikačné, vzťahové, kauzálne a dialektické), rôzne typy racionality a štýly myslenia.

V *Predheglovskej logike* sústredil pozornosť na klasifikačnú analýzu a aristotelovskú vedu založenú na tomto type analýzy a na vzťahovú analýzu, do ktorej zahrnul aj kauzálnu analýzu a na tejto analýze založenú vedu galileiovského obdobia. V monografii *Úvod do metodológie vied* osobitne vyčleňuje aj kauzálnu analýzu a skúma všetky štyri spomínané typy analýz. Najviac otvorených problémov zostáva pri skúmaní dialektickej analýzy a chápaní dialektickej logiky. Základnú úlohu v oblasti dialektickej analýzy V. Filkorn vidí v prekonaní jednostrannosti predchádzajúcich typov analýz či v možnosti vyjadriť vývin a prechody medzi systémami.

V. Filkorn zdôrazňuje, že každá z etáp (období) vo vývine vedy je podmienkou vzniku nasledujúcej; v jej lone vznikajú zárodky budúcich nových hľadísk. Vývin vedy sa usiluje konkretizovať prostredníctvom pojmov vnútr-

rovedeckej a kategoriálnej epochy. Zmena kategoriálnej epochy znamená revolúciu vo vede, zmenu videnia sveta a jeho obrazu.

Po vzniku samostatnej Katedry logiky sa začalo tretie obdobie procesu inštitucionalizácie logiky a metodológie vied na Slovensku (1962 - 1970). V. Filkorn pokračoval v práci vedúceho katedry, ale zároveň začal zastávať funkciu prorektora Univerzity Komenského (1960 - 1962) a následne rektora tejto univerzity (1963 - 1966). Čas, ktorý dovtedy venoval svojim základným činnostiam - výučbe a vedeckej práci - mu čiastočne pohltil výkon nových činností. Napriek tejto novovzniknutej situácii ani v tomto období sa neprestal venovať vedeckej práci a výučbe logiky a metodológie na FFUK. V danom období mu vyšla monografia *Predialectical Logic* (1963), prepracovaná verzia *Predheglovskej logiky*. V. Filkorn sa vrátil aj k témam, ktoré boli predmetom jeho záujmu už v jeho *Predheglovskej logike* i v ďalších prácach. Ide o témy vzťahu logiky a reality a chápania Leibnizovej logiky ako všeobecnej vedy a teórie vzťahov. Štúdiou venovanou vzťahu logiky a reality sa zapojil do diskusie, ktorá sa o tomto probléme uskutočnila na stránkach časopisu *Filozofia*. Odmietla interpretáciu logiky v duchu konvencionalizmu alebo apriorizmu. Argumentuje na podporu skúsenostného pôvodu logických foriem. V analytickej štúdii venovanej Leibnizovej logike ako všeobecnej teórii vzťahov rekonštruje Leibnizove pokusy o budovanie kalkulov bezchybného usudzovania. Pozornosť sústredil na otázky filozofie logiky a matematiky, skúmal konštruktívne logiky ako nástroj konštruktívnej výstavby vedeckých systémov (vedy).

Koncom 60-tych rokov sa V. Filkorn zapojil do diskusie o problémoch exaktnej filozofie. V jednej zo statí sformoval svoj pohľad na výstavbu exaktnej metodológie vied. Empirické štádium zexaktňovania je charakterizované tvorením obrazu o vede, „ktorý bol výsledkom... osobných vedeckých a metodologických skúseností, a preto bol vo veľkej miere fragmentárny“ (Filkorn 1969, 351). Podľa neho „podmienkou zexaktňovania metodológie je vytvorenie čistého (abstraktného) obrazu ideálnej vedy zbavenej náhodností rôznej proveniencie“. Tento obraz je výsledkom analýzy skúsenosti vedcov, nie špekulácií, ktoré sú vzhľadom na vedu apriórne a čisto normatívne (Filkorn 1969, 353). Úvahami o budovaní exaktnej a plodnej metodológie vied zavŕšil V. Filkorn etapu vo svojej vedeckej činnosti.

Ďalšie obdobie Filkornovej aktivity už spadá do štvrtého obdobia inštitucionalizácie a profesionalizácie logiky a metodológie vied na Slovensku (1971 - 1990). V tomto období V. Filkorn zameral svoje úsilie na štyri základné okruhy problémov: (1) skúmanie systémového pohľadu na realitu, charakterizovanie rôznych typov systémov z hľadiska vzájomnej určenosti prvkov v systéme; cieľom bolo hlbšie charakterizovať vlastnosti vedeckých systémov; (2) analýzu vzťahov vedy a metódy, povahu vedeckej metódy, najmä metó-

dy charakteristickej pre súčasnú vedu; c) kritickú analýzu rôznych koncepcií indukcionizmu (Baconovho a Carnapovho), hraníc indukcie a jej miesta v systéme vedeckých metód; kritickú analýzu rôznych typov dedukcionizmu, osobitne Popperovho kritického dedukcionizmu; načrtnutie nedostatkov Popperovej teórie falzifikácie a jej nesúladu s dejinami vedy; (d) analýzu prístupu k budovaniu marxistickej metodológie vied a možný spôsob jej výstavby, najmä Marxovu metódu postupu od abstraktného ku konkrétnemu.

Vedecké štúdie, ktoré V. Filkorn publikoval v rokoch 1971 – 1990, boli prípravou na napísanie novej monografie. Systematicky na nej začal pracovať po ukončení práce na Filozofickom ústave SAV (1990) a odchode do dôchodku. Výsledkom jeho niekoľkoročného úsilia bola monografia *Povaha súčasnej vedy a jej metódy* (1998). Ako zdôraznil, termín „súčasná veda“ označuje celú historickú epochu vedy, ktorá sa začala, keď veda (jej jednotlivé disciplíny) objavila, že Zem, živočíšne druhy a človek majú svoje dejiny, keď prišla so zdôvodnenými predstavami o genéze elementárnych častíc, celých hviezdnych sústav a s názorom o historickom a temporálnom charaktere vesmíru (Filkorn 1998, 9).

V. Filkorn nadväzuje a rozvíja ideu, že najprimeranejším spôsobom, ako charakterizovať vedu ako rozvíjajúci sa útvar, poskytuje systémový prístup. Podáva systematickú analýzu systémov s využitím nových výsledkov teórie systémov, charakterizuje rôzne typy systémov (jednosmerné, cyklické a mnohosmerné, jednoúrovňové a viacúrovňové, dynamické, systémy rôznej zložitosti, sily, rôznosmernosti, otvorenosti a pod.) a tieto výsledky využíva pri charakteristike vedy ako systému.

Z pohľadu systémového prístupu analyzuje aj metódy, osobitne vedecké metódy. Systematicky analyzuje zložky metódy, podáva zaujímavú klasifikáciu a charakteristiku slabých, semislabých, semisilných a silných metód. Ukazuje, že celá vedecká metóda nemá charakter semisilnej, prípadne silnej (algoritmickej) metódy, ale je svojou povahou semislabá, čo má svoje metodologické implikácie.

V. Filkorn sa zamerával na systematickú analýzu tabule (katalógu) kategórií, ktoré považuje „za dejinami poznania vytvorené *okuliare*, cez ktoré sa dívame na svet, a za *hládiská* a či rôzne, ale zjednotené smery dívania sa na svet“ (Filkorn 1998, 221). Uplatňuje pri ich skúmaní tiež systémový prístup, chápe ich v „jednote ich vzájomného ovplyvňovania sa“ (Filkorn 1998, 221). Analyzoval vzájomné súvisy medzi ontologickými, gnozeologickými a metodologickými kategóriami a ich funkcie pri tvorbe vedy (vedeckých systémov).

Záver práce venoval procesu tvorby teórie, ktorá je cieľom vedeckého bádania a je výsledkom použitia všetkých metodologických postupov. Charakterizoval štruktúru vedeckej teórie, nástroje jej tvorenia a zvýraznil historický a temporálny charakter teórie.

V. Filkorn si veľmi dobre uvedomoval, že napísaním monografie *Povaha súčasnej vedy a jej metódy* ešte nenaplnil ciele programu práce nad metodológiou vied. Vedel, že isté relatívne uzavretie tohto programu vyžaduje pokúsiť sa podať syntetický obraz vedy, ktorý by bol konzistentný s jeho chápaním rôznych typov analýz. Tomuto cieľu venoval posledných osem rokov práce. Výsledkom je do tlače pripravená monografia *Obrazy vedy. Vedy o vede*, nie náhodne venovaná I. Hrušovskému.

Podáva v nej obraz vedy, ktorý „predstavuje jej rysy, hlavné kontúry, základné línie a celkovú jej tvárnosť, ktorú tvorcovia týchto obrazov považujú za hlavnú a určujúcu, za systémové lešenie, za maticu, v ktorej sú obsiahnuté aj návody, smery ukazujúce, ba až príkazy rozkazujúce, ako z tohto lešenia vytvoriť celú stavbu“ (2007).

V práci ukazuje hlavných diverzifikantov, ktorí spôsobujú, že existuje mnoho rôznych obrazov vedy. Charakterizuje obraz observačnej vedy, obraz klasifikačnej vedy, obraz experimentálnej vedy a napokon obraz teoretickej vedy a analyzuje ich štruktúru, kategoriálne podmienky ich výstavby a hranice ich možností. Posúdenie tejto práce ponechávame na čitateľov.

Filkornovo dielo zohľadňuje historické hľadiská a temporalitu, nie je nemenné (podlieha zmenám, korekciám a modifikáciám), nie len na jedno čítanie (pri každom čítaní sa môžu objaviť nové aspekty, hľadiská a interpretácie), nie je uzavreté (je otvorené a prístupné kritike), je podnetné a v mnohých smeroch originálne. Ťažko však možno pochybovať o tom, že sa svojou prácou významne zaslúžil o rozvoj modernej formálnej logiky a metodológie vied a spolu s I. Hrušovským aj o rozvoj analytickej filozofie na Slovensku.

Pri príležitosti jeho významného jubilea sa pripájame k blahoželaniam jeho žiakov, priateľov, kolegov a do ďalších rokov jeho života mu prajeme mnoho zdravia, fyzických a duševných síl, tvorivosť a naplnenie jeho ďalších predsavzatí a zámerov.

Jozef Viceník

LITERATÚRA

- CMOREJ, P. (2007): Ku koreňom analytickej filozofie na Slovensku. *Organon F* 14, č. 2, 271 – 275.
- FILKORN, V. (1953): *Predheglovská logika*. Vydavateľstvo SAV: Bratislava.
- FILKORN, V. (1956): *Metóda vedy*. Vydavateľstvo SAV: Bratislava.
- FILKORN, V. (1960): *Úvod do metodológie vied*. Vydavateľstvo SAV: Bratislava.
- FILKORN, V. (1962): *Predialectical logic*. Vydavateľstvo SAV: Bratislava.
- FILKORN, V. (1969): Metodológia ako exaktná veda. *Filozofia*, č. 4.
- FILKORN, V. (1998): *Povaha súčasnej vedy a jej metódy*. Veda: Bratislava.